

Леся Мирутенко

Предпосылки становления этики науки: историко-философский аспект

Проанализировано предпосылки и пути становления этики науки в историко-философском измерении. В частности, выяснено причины возникновения первых этических норм профессиональной деятельности в Древнем Египте и в эпоху Античности, которые стали прототипом профессиональных морально-этических кодексов. Раскрыты особенности становления общей этики Античности как предпосылки этики науки, выявлено их гуманистические основания.

Ключевые слова: этика науки, этические нормы, герметизм, посвящение, клятва асклеиадов, клятва Гиппократов, профессиональная этика ученого.

УДК 128

© Віктор Боднар
(Чернівці)

ЕТИКО-СОЦІОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВМИРАННЯ І СМЕРТІ ЛЮДИНИ: ОНТОЛОГІЧНО-ГНОСЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті висвітлено актуальні проблеми процесу відходу з життя і факту смерті людини та її адекватне осмислення в системі інтегральної картини дуалістичної метафізики.

Ключові слова: вмирання, вчення "шкіряних риз", деномінація, евтаназія, іморталізм, містеріальність, неоспірітуалізм, онтогносеологія, онтологізація смерті, психоенергетика, пермутація, сакральність, смерть, танатологія, трансцендентне.

Актуальність теми дослідження обумовлена теоретичною та практичною значимістю питань, пов'язаних із регламентацією процесу й наслідками відходу людини з життя. Інтерес до проблем смерті викликаний тим, що дане явище, яке рано чи пізно зачіпає інтереси кожного, торкається різних сфер життєдіяльності людини – правових, соціальних, духовних тощо.

Непересічне значення досліджуваному питанню додають також тенденції трансформації діючого законодавства, що намітилися, спрямовані на правове забезпечення евтаназії.

Варто зазначити і той факт, що останніми роками в усьому світі, у тому числі й Україні, на тлі загальної гуманізації соціальних зв'язків, як ніколи раніше, проявилася проблема тероризму, неухильно зростає кількість убивств і суїцидів, збільшилася смертність через стихійні лиха, техногенні катастрофи. Зміцнення моральності суспільства невіддільне від усунення джерел таких неприродних смертей.

Ступінь наукової розробки проблеми охоплює спеціальні дослідження питань, пов'язаних з процесом відходу людини з життя, наслідків смерті людини, які проводилися в науці, здебільшого, в розрізі інших загальнофілософських понять. Загальнотеоретичні підходи до поняття життя і смерті як соціальних благ, що відповідають природним правам людини, їхньому змісту, ознакам, сутності, а також інші питання досліджуваної проблематики викладені в наукових працях багатьох науковців минулого і сучасності досить опосередковано, що дозволяє констатувати, що тема смерті людини в філософській науці досліджена недостатньо. У зв'язку зі змінами в житті суспільства та суспільній свідомості необхідна розробка нових підходів для вирішення наявних проблем, пов'язаних з припиненням життя людини і наслідків такого факту.

Питання про ставлення людини до смерті глибоко проаналізоване зарубіжними дослідниками, серед яких варто виділити істориків і антропологів Ф.Аріеса, М.Вовеля, О.Тібо, Л.В. Тома, філософів З.Фрейда, В.Штекеля та ін.

У дореволюційній російській науці проблема смерті стала предметом досліджень В.Достоевського, І.Мечнікова, Г.Шора, Н.Федорова, В.Соловйова, Е.Трубецького, Н.Пирогова.

У сучасній російській філософії, медицині, біоетиці, психології, історії питанням танатології займаються: А.Артемов'єва, Л.Громов, А.Зільбер, А.Іванюшкін, І.Красненкова, М.Мірський, Ю.Сергєєв, І.Силуянова, С.Рязанцев, Н.Трубников, М.Уваров, Б.Юдін та ін.

Об'єктом дослідження – філософське осмислення проблеми смерті людини та аналіз філософських поглядів і концепцій на проблему смерті.

Метою публікації є визначення природи та специфіки онтогносеологічного поняття смерті людини, а головним **завданням** – окреслення філософських поглядів на визначення смерті, розкриття структури смерті як філософської категорії.

У вирішенні означених мети і завдань автор спирається на сучасні методи пізнання. Оскільки людина є соціальною істотою, надзвичайно продуктивним для нашого дослідження стало використання як загальносоціологічних (системного, інституціонального, поведінкового підходів), так і конкретно-соціологічних (аналіз статистичних даних, контент-аналіз, якісний аналіз тощо) **методів дослідження**.

Теоретичну основу наукової розвідки склали класичні й сучасні дослідження в галузі філософії та філософії права, історії держави і права, юридичної соціології, конституційного права, інших наук про суспільство та людину.

Наукова новизна статті полягає в комплексній об'єктивації наукових видань та дисертаційних досліджень з танатологічної проблематики.

До елементів новизни автор відносить також полідисциплінарний аналіз етично-соціальних проблем вмирання та смерті, а також супутніх проблем, пов'язаних з цими процесами в онтологічно-гносеологічній категорії.

Виклад матеріалу. Адекватне осмислення складної матеріально-духовної єдності людської істоти в інтегральній картині двоїсто-динамічної метафізики смерті навряд чи можливе без врахування субстанціальних, донаукових уявлень про душу.

Однозначне позиціонування за допомогою тільки нераціональної танатології неможливе, оскільки проявиться як нонсенс у рамках науки. Тому поняття метафізики як концепції уможлидного дослідження загальних основ буття доповнюється толерантністю в розгляді обох (філософсько-науковому і міфологічному) способів трансцендування життя. Феномен смерті розглядається як метафізика смерті, тобто картина, концепція смерті, дана у відповідному гносеологічному просторі.

Онтологізація смерті релігійно-ідеалістичною танатологією зміщує до осмислення її як одночасного закінчення буття і початком іншобуття речі (метафізика подвійності буття); трансцендентно-затвердженого стану досягнення повноти буття (метафізика переходу); наслідку сил, що теоретично вибудовуються (метафізика іншобуття). Наявність (варіантів) метафізики переходу й іншобуття зближає цю релігійно-ідеалістичну танатологію з релігійно-езотеричною, що досліджує метафізику смерті як перехід й іншобуття в найбільш широкому традиційно-культурному діапазоні

Стає очевидним, що становлення цінності людського життя глибоко пов'язане з розвитком соціальності. В зв'язку з цим філософського осмислення потребує низка онтологічно значущих моментів. По-перше, відчуття цінності життя достатньо зрадливе і найбільш чітко представлено, коли забезпеченість цією цінністю найменша. Виходить, що найбільше значення життя набуває в ситуації загрози буття, причому загрози зовнішнього характеру. По-друге, на думку дослідників, в одному випадку ціною життя є смерть, а в іншому – почуття відповідальності за кожен прожитий день.

У наш час у громадській свідомості намічається перехід від культури користі до культури незаслуженої гідності. З позицій соціальної антропології, людська гідність, самоцінність людської особистості – є абсолютним соціальним пріоритетом. Без сумнівів, з низькою громадською оцінкою життя людини тісно пов'язане його власне фаталістичне відношення, причому зв'язок цей не причинно-наслідковий, а взаємообумовлений.

Закономірні сумніви в тому, що проблема смерті є, власне, філософською проблемою. Якщо підходити до неї об'єктивно, із загальної точки зору, стає незрозуміло, що саме можна мати на увазі під "метафізикою" смерті; зате "фізику" смерті – будь то біологія чи медицина, чи

соціологія демографії – ми уявляємо собі без труднощів. Смерть є феноменом біологічним – так само, як народження, статевая зрілість чи старість. Смертність – явище соціальне, як і народжуваність, шлюб чи злочинність. Для медика летальність – факт, що фіксується і є прогнозований у кожному конкретному випадку, виходячи із середньої тривалості життя й загальних умов середовища [27, с.115].

Населення зростає завдяки народжуваності, скорочується за рахунок смертності – це не таємниця, а лише закон природи, нормальний емпіричний феномен, і його трагізм цілком знятий безособовістю середньостатистичних показників [29, с.9].

У філософії смертність людини розглядається не стільки як природний, скільки як соціальний феномен, що вимагає раціонального сприйняття й осмислення [24, с.93]. Вже реконструкція поховань неандертальців свідчить про наявність у них уявлень про неприпинення людського існування у зв'язку зі смертю. Це уявлення древніх пізніше привело до поняття безсмертної, безтілесної душі [26, с.60]. В античній філософії було здійснено одну з перших спроб примирити індивідуальну свідомість з неминучістю власної смерті за допомогою раціональних основ. Ця спроба втілилася в двох концепціях, що пропонували шляхи порятунку від страху перед смертю: Сократа–Платона й атомістів-стоїків. "Теорія" Сократа–Платона стверджувала безсмертя однієї зі складових людини – душі. Смерть мислилася як відокремлення нетлінної, вічно живої душі від смертного тіла. Страх перед смертю переборюється розумом шляхом застосування філософії, тому що "людина, яка... присвятила життя філософії, перед смертю повна бадьорості і надії знайти поза могилою найбільші блага" [9, с.54].

Вчення атомістів-стоїків страх перед смертю знімає через визнання її природним і закономірним фактом життя, якого не потрібно лякатися в силу неможливості його відчуття: згідно з Епікуром, душа після смерті людини розпадається на атоми і, отже, людині уже все байдуже, вона нічого не відчуває. Стоїки наділяють очікування смерті етичними мотивами: треба боятися не смерті, а неблагочестивого життя: "хто навчився смерті, той розучився бути рабом" [1, с.263].

Християнська теологія та філософія вважали смерть наслідком гріхопадіння Адама й Єви. Базуючись на основі віри в загробне життя і справедливе воздання за земні справи, християнство надавало людині знання про смерть як перехід із земного життя в життя вічне. А тому смерть трактувалася як миттєвий акт переродження, до якого людина повинна готуватися все земне життя. Смерть та відродження Христа – перемога над первісним страхом біологічної смерті [17, с.112].

Реформація і Відродження хоча й піддали ревізії церковне вчення про смерть, але не відняли в людини уявлень про особисте безсмертя. Філософія Нового часу, а пізніше й Просвітництва виводять проблему смерті за рамки теології, що несуттєво вплинуло на етичні результати їхніх міркувань про смерть, хоча й змінюється система аргументації. Проблема смерті витісняється на другий план гносеологією та соціально-політичними концепціями і є присутньою лише як елемент у міркуваннях про безсмертя душі (Декарт, Локк, Гоббс) чи атеїстичних системах (Ламетрі, Дідро) [9, с.173].

Тему смерті у XVIII-XIX ст. розвивають у своїх філософських концепціях Е.Кант, Ф.Гегель, О.Конт, А.Фейербах та інші. Так, у Канта ідея безсмертя душі виступає як постулат практичного розуму; у панлогізмі Гегеля, в межах якого феномен смерті осмислюється у сфері чистої думки, смерть досягається не вірою, а розумом; у релігійному екзистенціалізмі К'єркегора – зміст смерті повинен бути зрозумілий не за допомогою розуму, а в стані "страху і трепету", що відкриває всю глибину віри в Бога [3, с.628].

У "релігії Людини" (Конт, Фейербах) акцент ставиться на родовому безсмерті людини (як і в марксизмі) та вічному розумному прогресі, в ідеї "вічного повернення" (Шопенгауер, Гартман, Ніцше) затверджується безглуздість, повторюваність життя й смерті як шляху цього повторення [5, с.329].

У XX ст. Гайдеггер уявляє смерть онтологічною характеристикою людського буття: життя є "буття-до-смерті", людина постулюється у світі усвідомленням власної смертності. Смерть, будучи завжди "моєю" смертю, виводить людину з анонімності життя до

"власного" буття. Смерть доповнює можливе буття людини до "абсолютного" буття. Справжнє "буття-до-смерті" пориває з повсякденними спробами відвернутися від смерті і є основою смислотворення людини [23, с.28].

На відміну від Хайдеггера, Камю і Сартр у смерті бачать не позитивний (стверджуючий) момент людського буття, а зміст, що руйнує індивідуальність. Маркузе у ставленні людини до смерті бачить проблему ідеологічної ангажованості відносин у конкретній культурі. Він переводить розгляд смерті з онтологічної в соціальну, культуротрансляційну площину [6, с.45].

Досягнення медицини в ХХ ст. актуалізували перед філософами проблему концептуального осмислення та онтологічного визначення смерті. Більшість дослідників виходять з того, що родовою ознакою людини є свідомість, отже, смерть – це смерть свідомості: "Смерть людської істоти визначається з того моменту, коли вмирає свідомість" (Л.Шварценберг) [25, с.339].

Тварина проводить своє життя, не знаючи власне про смерть; від того тваринний індивідуум безпосередньо користується всією нетлінністю своєї породи: він усвідомлює себе не інакше, як тільки нескінченним. У людини, разом з розумом, неминує виникла і жахаюча впевненість у смерті. Проте, як завжди, в природі кожне зло супроводжує засіб зцілення від нього чи, принаймні, якесь відшкодування, так і та сама рефлексія, що потягла за собою свідомість смерті, допомагає нам створювати собі такі метафізичні погляди, що втішають нас у цьому і які не потрібні й не доступні тварині [21, с.19].

Зауважимо, що подібна "розрада" є головною метою всіх релігій, філософських систем, що, передусім, являють собою витягнуту з власних надр мислячого розуму протиотруту для нашої свідомості про неминучість смерті. Але досягають вони цієї мети в дуже різному ступені, і, безперечно, що одна релігія чи філософія більше, аніж будь-яка інша смисло-життєва парадигма, народжує в людині здатність спокійно дивитися в обличчя смерті [15, с.35].

Концепція метафізики смерті класифікується нами виходячи із триєдиної сутності смертної проблематики, але не в науковоіммортологічному, а в приватноесхатологічному ракурсах – за ознакою їх акцентованої уваги на духовному аспекті середньої ланки проблематики "життя-смерть-безсмертя". Це дозволяє виявити в складі концепцій, що класифікуються, наявність онтогносеологічної специфіки метафізики смерті як вчення про непізнане посмертне буття речі.

Іммортологічні вчення прагнуть до виведення смерті зі сфери буття, повністю ліквідовуючи традиційно-архаїчні форми її метафізики.

Активно-еволюційний іморталізм формують концепції "філософії спільної справи" (М.Федоров), російських анархістів-біокосмітів (А.Ярославський, П.Іваніцький), в яких інституалізовано напрями активного досягнення особистого безсмертя. Загальний вплив "філософії спільної справи" як основоположниці активно-еволюційної ноосферної тенденції зближує концепції практичного безсмертя з поглядами В.Соловйова, М.Бердяєва, Н.Богданова, К.Цюлковського, В.Вернадського, П.Т. де Шардена, Ш.А. Гхоша та ін.

Біокосмізм покладає в основі особистості інстинкт безсмертя, прагнення вічного життя і творчості, що передбачає вищим благом свободу від природної необхідності смерті, вічне буття у знову завойованому, створеному космосі. Теза про необхідність переоблаштування світу та викорінення смерті значне місце відводить ідеї перетворення людського організму і спробам воскресіння його засобами науки (М.Федоров, Н.Богданов та ін.). К.Цюлковський також визнає можливість необмеженого продовження життя людини як результату космічної революції. Проте він заперечує досягнення особистого фізичного безсмертя, визначаючи його не в особистісно-людській, а в панпсихістській формі, розуміючи його властивостями атомів, що продовжують відчувати в зникаюче-малій формі. В рамках "спільної справи" Федорова смерть постає в оптиці її активно-еволюційної ідеї, де людина виглядає як кризова, суперечлива вершина еволюції. Розробка програми знищення смерті як зла та джерела нігілізму активним чином базується на осмисленні еволюційного закону сходження духа в лоні матерії, що тягне людську природу в нову онтологічну якість. "Проект спільної справи" надихнув багатьох філософів, письменників, теоретиків. За П.Т. де Шарденом, людина, що концентрує в собі енергію – психоенергетичний феномен космічної еволюції – в смерті зливається з божеством, щоб у створеній ноосфері досягнути воскресіння у фінальній "точці

Омега" [22, с.311]. В.Вернадський підкреслює космопланетарну організованість життя, нерозривний і самоохоплюючий зв'язок людства з космоенергетичними процесами, оболонкою Землі. Досягнення активно-еволюційного іморталізму полягає в тому, що людина виділяється як цілісний об'єкт космопланетарного масштабу. Проте дослідження приватноесхатологічних уявлень не вкладається в рамки даних концепцій.

Яскравою формою трактування проблеми "життя-смерть" у рамках раціонального мислення виявляється науково-оптимістична імортологія (І.Вишев, М.Соловйова, Л.Балашов та ін.). Прихильників даного напрямку об'єднує спільне ставлення до смерті як кінця особистісного буття, з настанням якого для істоти "все закінчується", виникаючи як альтернатива релігійно-ідеалістичним надіям на трансцендентне, індивідуальне посмертне буття [4, с.324]. Даний напрямок уперше в практику вітчизняної філософії вводить поняття "людина безсмертна". Вагома інновація, реалізована імортологією в танатологічній проблематиці, полягає в тому, що проблеми життя, смерті та безсмертя визначаються не як три різні, вельми різко віддалені одна від одної, але як різні сторони однієї триєдиної проблеми. Саме в цій триєдності, з акцентом на останній складовій, на думку імортологів, кожна зі сторін отримує істинну завершеність і оптимістичність розгляду. Матеріаліст К.Ламмонд визнає ідеалістичні варіанти тлумачення безсмертя ілюзією, а неореаліст Б.Рассел вважає, що християнське життя про особисте безсмертя мало "велику кількість найбільш катастрофічних наслідків для моралі, а метафізичне розділення душі і тіла призвело до згубних наслідків у сфері філософії" [20, с.334].

Смерть є предметом детального дослідження і тих танатологічних вчень, частина з яких відхиляє її традиційно архаїчну метафізику. Різноманітні природнонаукові підходи до проблем вмирання та смерті, ототожнені з вченнями І.Бахметьєва про анабіоз (грані між життям та смертю), відкидають метафізику смерті в силу традиційного науково-матеріалістичного трактування смерті як явища. Релігійно-песимістичну танатологію формують концепції протестантської теології смерті (М.Лютер, Ж.Кальвін та ін.), ліберальної теології (Ф.Шлейєрмахер, С.К'еркегор та ін.), теорії смерті Бога (Д.Бонхефер), протестантського модернізму (В.Панненберг). Протестантські течії в релігії напряму виражають настання духу Нового часу, що виключає проблему післясмерті із сфер наукового пізнання [10, с.49-50].

Онтологічний статус людини в екзистенціальній діалектиці С.К'еркегора набуває характеру незавершеного буття в перспективі його руху до своєї загибелі [16, с.192]. Основною характеристикою онтологічної неповноцінності людини стає її тимчасовість. Згідно з цією тенденцією сучасних численних протестантських деномінацій християнства, смерть повинна бути прийнята як безумовний кінець фізичного і духовного буття конкретної людини, а питання воскресіння повинне осмислюватись якимось по-іншому. В загальному, релігійно-песимістична танатологія виявляється трансценденцією соціально-мінливої людської екзистенції у простір "страху й трепету" наближуваного Ніщо абсолютної смерті.

Прихильники психоаналітичної танатології (В.Штекель, З.Фрейд, С.Шпільрейн, К.Юнг, К.Керені, Ф.Мерелл-Вольф, Р.Моуді, П.Калиновський, А.Форд, Е.Кюблер-Росс, К.Гроф, Д.Хеліфакс та ін.) узагальнюють дослідження клінічної смерті й супроводжуючих її змін у свідомості. В цілому, психоаналітична танатологія апелює до несвідомого як сукупності психічних процесів, операцій і стану, не наданих певним чином у свідомості суб'єкта. Вважається, що зміни у стані свідомості відображають глибокий архаїчний пласт останнього. Наприклад, усталеною є думка, що діяльність несвідомого активізується в стані сну [28, с.317]. Концепція Р.Моуді про "життя після смерті" [18, с.352] з вивчення клінічної смерті робить суттєвий висновок про особисте посмертне існування, а теорія "життя до життя" апелює до можливості введення людської психіки з допомогою гіпнозу в регресивний стан, який ніби свідчить про минулі життя і підтверджує доктрину реінкарнації.

Святоотцівське вчення "шкіряних риз" (Григорій Ніський, Іоан Златоуст та ін.) тлумачить смиренність як стан, що відображає деяке "помутніння" образу сутності, стан відходу від метафізичної повноти життя і перетворення життя у виживання [19, с.110-111]. А тому смерть тут розглядається як трансцендентно утверджена, призначена для

розвінчання "неістинності" буття, що відбувається шляхом праведного виживання в самій смерті – для нового придбання повноти буття (метафізика переходу).

Інший хід думок у понятті "смерть" та у її відношенні до життя людини пропонує концепція відмінності смерті в порівнянні з життям [13, с.224]. Смерть тут трактується як дещо відмінне від життя. Обмеження життя кінцевими тимчасовими точками – під початком та кінцем розуміють розгляд кінцевої точки, яка одночасно належить і не належить життю. У зв'язку з цим смерть не можна трактувати як кінець життя. Її треба вважати початком відмінного від життя буття (метафізика подвійного буття). Концепція відмінності смерті характеризує її як наслідки деяких небачених для нас (на рівні феноменології життя) побудованих теоретично сил. Спостереженню доступні лише самі наслідки, а картину дій, що обумовили хід цих сил, можна змодельювати лише гіпотетико-теоретично. Важливим висновком релігійно-ідеалістичного пізнання є фіксація принципової відмінності гносеологічної специфіки трансцендентального і трансцендентного осмислення смерті.

Релігійна онтологія післясмертя незмінно володіє власними просторовими характеристиками, тоді як клінічне післясмертя є всюди і ніде. Це характеризує уявлення не про духовне, а про тонко тілесне, душевне становище суб'єкта в нашому просторово-часовому континіумі. В цілому, релігійно-ідеалістична танатологія гносеологічно дуалістична і співвідносить післясмертя з духовно-ізолюваною сферою абсолютного (метафізика іншобуття). Досить цікавим у цьому відношенні також є релігійно-філософський погляд на містеріальний (П.Флоренський, А.Кураєв та ін.) досвід смерті, що зближує її з езотеричною танатологією.

Еволюційно-спіритуалістична танатологія в цілому намагається зняти протиріччя між науково-раціоналістичним поняттям смерті як природного кінця існування білкового тіла та релігійно-ідеалістичними вченнями, що включають до свого складу вчення про душу на шляхах прогресизму (еволюціонізму) і спіритуалізму (трансценденталізму).

Спіритизм, основи якого були закладені Е.Сведенборгом [7, с.320], як і його сучасні реанімовані неоспіритуалістичні концепції, значною мірою асимілюється еволюційно-спіритуалістичним підходом. В цілому, спіритуалістська концепція визнає, що життя людини не закінчується зі смертю, пояснюючи це триєдиним складом людини (тіло, душа і дух). Післясмертя людини трактується при цьому як більш-менш тривале перебування "в світі духів", що є проміжним етапом на шляху до "небес". Спіритуалістські теорії підкріплюються емпірикою клінічного післясмертя, фіксації людського "фантома" в стані гіпнозу, природно-наукових дослідів з просвітленням мертвого людського тіла в електромагнітних променях тощо. Основною онтологічною особливістю спіритизму є прагнення редукувати поняття духовності до трансцендентальної сфери. Поняття трансцендентності профанується, а отже, спрощується й увесь комплекс сутнісних зв'язків і характеристик царини абсолютного. Автентичний зміст наукової метафізики смерті зводиться, тим самим, нанівець, а вирішення приватноесхатологічної проблематики – до іморталізму ноосферного типу.

Теза про реінкарнацію, трансмутацію і пермутацію (перевтілення душ) є основною і центральною для теософського, антропософського вчень, згідно з якими, усі люди є "іскрами одного полум'я", одного джерела, у яке неодноразово повертаються.

Реанімуючи цілісне ставлення до проблеми смерті, дослідники даного напрямку відзначають процеси зміни наукових установок. Якщо, з їхнього погляду, класичний науковий підхід сприймав смерть як кінцеве й абсолютне явище, то сучасні наукові розробки враховують, що смерть конкретного тіла не може бути абсолютна, оскільки тіло не ізолюване, а зв'язане із всесвітом [2, с.234].

Релігійно-езотеричний традиціоналізм Р.Генона, його сучасних послідовників (А.Дугін, Е.Головін, Ю.Мамлеев) ґрунтується на уявленнях про людину як маніфестацію ("прояв"), у якій смерть є певною крапкою перелому, що знаменує початок зворотного руху, відходом від матеріального тіла (від матеріальності) до духовних структур "абсолютного буття". Таке узгодження смерті з деманіфестацією "абсолюту" складає основу для розробки концепцій вічного повернення, космічного відновлення [14, с.159-184], містеріальності священного року, онтології смерті як онтології "воскресіння" [11, с.248].

Феноменологічні і психоаналітичні концепції базуються на матеріалістичному трактуванні смерті, проте переносять увагу на її культурологічні й психологічні виміри. Наближаючись до поняття духовного безсмертя, вони, однак, не оперують ним, не виявляють онтологічні підстави, структуру, роль цього поняття в загальній картині культури, за винятком соціально-психологічного аспекту. Психоаналітична танатологія створює глибоку умоглядну психологію смерті, залишаючи, значною мірою, без уваги "некритичний" матеріал донаукової метафізики смерті. Це намагається перебороти "візіонерська" антропологія, прагнення якої до безпосередніх контактів з досліджуванним об'єктом так само обмежує масив бездоказових метафізичних концепцій архаїки. Причиною цього є теза про ототожнення душевної й духовної діяльності з роботою мозку, зі свідомістю. К.Юнг сприймав розширену тезу про колективне несвідоме, пов'язуючи його з "потойбічним" духовним світом і тим самим постулюючи "бездонність" процесів.

Рішучий автентичний крок у цьому напрямку робить інтегральний традиціоналізм Р.Генона, постулюючи наявність ідеальної гносеологічної мети у вигляді концепції про споконвічну традицію (Traditionale Primordiale). Його підхід співвідноситься з деякими сучасними філософсько-науковими підходами і, зокрема – з концепцією Мономіфу [12, с.3-17]. Результатом цього є необмежене розширення евристики, можливість створення єдиної, всеохоплюючої моделі, що включає як сучасні, так і архаїчні, еліміновані варіанти метафізики. Проте Р.Генон при цьому наполегливо підкреслює орієнтацію не на окультизм чи синкретизм, а на езотеризм, інтеграцію, синтез. Характерне для Р.Генона неординарне уявлення про езотеричне ядро духовної традиції обумовлює обережне ставлення до будь-яких неортодоксальних і "новомодних" інтелектуальних течій. На езотеричному рівні зовнішні складові духовної традиції перестають відігравати роль догматів, стаючи предметом прямого знання – метафізики. На цій підставі Р.Генон апелює до внутрішнього ядра духовних традицій – досвіду даосизму, каббали в іудаїзмі, брахманізму і духовної йоги в індуїзмі, суфізму в ісламі, герметизму й тамплієрства в католицтві, ісіхазму та старчества в православ'ї. Внаслідок цього інтегральний традиціоналізм є важко адаптованим у контекстах сучасності.

Таким чином, онтологізація смерті релігійно-ідеалістичною танатологією схиляє до осмислення її як одночасного закінчення буття й початку іншобуття речі (метафізика подвійності буття); трансцендентно затвердженого стану досягнення повноти буття (метафізика переходу); наслідку сил, що теоретично вибудовуються, (метафізика іншобуття). Наявність (варіантів) метафізики переходу й іншобуття зближає дану релігійно-ідеалістичну танатологію з релігійно-езотеричною, що досліджує метафізику смерті як перехід й іншобуття в найбільш широкому традиційно-культурному діапазоні. Однак контекстуально-смысловий конфлікт із сучасністю ускладнює філософську ретрансляцію й інтеграцію теоретичних положень останньої. Онтологічно незбалансовані спроби усунення цього конфлікту активно-еволюційною іммутологією і еволюційно-спіритуалістичною танатологією профанізують автентичну сферу донаукової метафізики смерті.

Загальні тенденції розглянутих підходів ділять проблематику на дві основні лінії. Раціоналістична тенденція підносить розум до основоположного принципу формування людського ставлення до дійсності. Вказана тенденція найяскравіше представлена в науковому світогляді, якщо під ним розуміти систему відносин розумного суб'єкта пізнання до реальності, що досягається. Її основні елементи – теоретичне знання про дійсність і практика як спосіб впливу на дійсність, що пізнається, тобто, раціонально-науковий підхід ґрунтується на дослідному підтвердженні знання і принциповому поділі об'єкта й суб'єкта в акті пізнання (іммутологія, природничо-наукова танатологія). Головною відмінною рисою раціоналістичної тенденції, в цьому змісті, є послідовне антиетичне протиставлення наукового знання нерациональним видам знання (наприклад, міфу). Більш того, ця тенденція фактично сформувала специфічно-раціональний тип метафізики смерті, що не залишає місця для її традиційних релігійно-міфологічних форм.

Нераціоналістична тенденція (релігійно-ідеалістична, релігійно-езотерична танатологія) характеризується ірраціоналізмом, що заперечує розумовий початок як вирішальний фактор у

поведінкових актах людей, світогляді, історичному процесі і т.д. Важливою рисою такого підходу є його містичність, коли сходження до знання нерозривно пов'язане з віданням потаємною духовною традицією (способи традиційної передачі нераціонального знання) – найдавнішим і найціннішим прошарком культури. У цьому відношенні містична традиція не є лише архаїчною, оскільки, влітаючи у тканину людської культури, вона супроводжує її від джерел до сучасності [8, с.136]. Традиційно релігійно-правовою підставою нераціональної танатології виявилась неосяжна догматика авраамічних релігій, представлена Торою (іудаїзм), Старим і Новим Завітом (християнство), Кораном (іслам). Збереження споконвічної ідентичності, адекватності нераціональних змістів виражається в неухильному слідуванні догматичним релігійно-правовим принципам. Саме тому ортодоксально-релігійні філософи неминуче залишаються в рамках релігії.

Таким чином, на наш погляд, адекватне осмислення складної матеріально-духовної єдності людської істоти в інтегральній картині двоїсто-динамічної метафізики смерті навряд чи можливе без обліку субстанціальних, донаукових уявлень про душу. Безумовно, цим ми неймовірно ускладнюємо предметне поле дослідження, але в цьому випадку не предмет пристосовується до існуючого методу, а вишукуються нові методи для можливого осягнення предмета. Однозначне врахування позицій тільки за допомогою лише нераціональної танатології неможливий, оскільки проявиться як нонсенс у рамках науки. Тому поняття метафізики як концепції змоглядного дослідження загальних основ буття ми доповнюємо толерантністю в розгляді обох (філософсько-наукового і міфологічного) способів трансцендування життя. Феномен смерті розглядається нами як метафізика смерті, тобто картина, концепція смерті, дана у відповідному гносеологічному просторі.

Воля до життя – найсакральніша сутність людини. Вона, сама по собі, несвідома, сліпа. Пізнання – це первісний, далекий їй, додатковий принцип.

Воля з цим пізнанням ворогує й наше судження схвалює перемогу знання над волею. Якби те, що нас лякає в смерті, було б думкою про небуття, то ми повинні були б випробувати такий же страх при думці про смерть у тім часі, коли нас ще не було. Тому незаперечно правильно, що небуття після смерті не може бути відмінним від небуття перед народженням, а отже, не більш гірким. Ціла нескінченність пройшла вже, а ми ще не були – і це нас зовсім не засмучує. Але те, що після скороминущого інтермецо якогось химерного буття повинна піти друга нескінченність, у якій нас уже не буде, – це в наших очах є жорстоким, прямо нестерпним.

Відповідно до цього, те, що так лякає нас у смерті, – це не стільки кінець життя (тому що особливо шкодувати про останнє нікому не доводиться), скільки руйнування організму, саме тому, що він – це власне та сама воля, яка прийняла вигляд тіла.

Література

1. Аристотель. Категории / Аристотель // Соч.: В 4-х т. – М.: Мысль, 1978. – Т.2. – 458 с.
2. АУМ. Синтез мистических учений запада и востока. – М., 1996. – Т.1. – 267 с.
3. Беркли Дж. Три разговора между Гиласом и Филонусом // Мир философии. В 2-х ч. Ч.1 / Дж. Беркли. – М.: Политиздат, 1991. – 825 с.
4. Вишев И.В. На пути к практическому бессмертию / И.В. Вишев. – М., 2002. – 324 с.
5. Вэлэнс А. Феноменология Гуссерля и феноменология Гегеля // Феномен человека / А. Вэлэнс. – М.: Высш. шк., 1993. – 564 с.
6. Гараджа Я.В. Неотомизм – разум – наука / Я.В. Гараджа. – М., 1969. – 186 с.
7. Гордон А.Г. Ночные диалоги / А.Г. Гордон. – М., 2004. – 340 с.
8. Гуревич П. Мистика как культурная традиция / П. Гуревич // Общественные науки и современность. – 1994. – №5. – С. 136-145.
9. Гуссерль Э. Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология / Э. Гуссерль // Философия как строгая наука. – Новочеркасск: САГУНА, 1994. – № 3. – 619 с.
10. Диомидов Л.Б. Феномены человеческого бытия / Л.Б. Диомидов. – М.Н., 1999. – 180 с.
11. Дугин А.Г. Философия традиции / А.Г. Дугин. – М., 2002. – 624 с.
12. Зубко Г.В. Миф как составная часть общечеловеческого духовного фонда // Вестник Московского университета, серия 13. Востоковедение. – 2001. – №3. – С. 16-16.
13. Клемент К. Життя мертвих в релігіях людства / К. Клемент. – М., 2002. – 224 с.
14. Конец Света (эсхатология и традиция). – М., 1997. – 408 с.
15. Кузнецов В.Н. Жан-Поль Сартр и экзистенциализм / В.Н. Кузнецов. – М., 1969. – 275 с.

16. Кьеркегор С. Страх и трепет / С. Кьеркегор. – М.: Республика, 1993. – 383 с.
17. Маритен Ж. Философ в мире / Ж. Маритен. – СПб. – М., 1994. – 296 с.
18. Моуди Р. Жизнь до жизни. Жизнь после жизни / Р. Моуди. – К., 1994. – 352 с.
19. Неллас П. "Кожаные ризы" // Человек. – 2000. – № 5. – С. 110-111.
20. Рассел Б. Почему я не христианин / Б. Рассел. – М., 1987. – 334 с.
21. Сахарова Т.А. Современный католический спиритуализм / Т.А. Сахарова // Современные религиозно-философские течения в капиталистических странах. – М., 1962. – 219 с.
22. Тьяр де Шарден. Божественная среда / Тьяр де Шарден. – М., 1992-XXV. – 311 с.
23. Хайдеггер М. Закон тождества / М. Хайдеггер // Тождество и различие. – М.: Логос, 1997. – 256 с.
24. Хайдеггер М. Кант и проблема метафизики / М. Хайдеггер. – М.: Логос, 1997. – 176 с.
25. Шеллинг Ф.В.Й. Бруно, или о божественном и природном начале вещей. Беседа / Ф.В.Й. Шеллинг // Соч.: В 2-х т.– М.: Мысль, 1987. – Т. 1. – 589 с.
26. Шеллинг Ф.В.Й. Система трансцендентального идеализма / Ф.В.Й. Шеллинг // Соч.: В 2-х т.– М.: Мысль, 1987. – Т. 1. – 489 с.
27. Юм Д. Исследование о человеческом разумении / Д. Юм. – М.: Прогресс, 1995. – 240 с.
28. Юнг К.Г. Психология бессознательного / К.Г. Юнг. – М., 1996. – 412 с.
29. Янкелевич В. Смерть (Перевод с французского) / В. Янкелевич. – М.: Издательство Литературного института, 1999. – 448 с.

Victor Bodnar

Ethical and sociological problems of the dying and death of a man: ontological, epistemological dimension

The paper highlights the urgent problems of dying and death of a man and its proper interpretation of the system of an integrated picture of the dual-dynamic metaphysic.

Keywords: dying, the doctrine "coats of skins", the denomination, immortalism, euthanasia, mystery, neospiritualism, ontognoseologiya, ontologisation death psychoenergetics, permutation, sacredness, death, thanatology, transcendental.

Виктор Боднар

**Этико-социологические проблемы умирания и смерти человека:
онтологическо-гносеологический аспект**

В статье освещаются актуальные проблемы умирания и смерти человека и ее адекватное осмысление в системе интегральной картины двойственно-динамической метафизики.

Ключевые слова: умирание, учение "кожаных риз", деноминация, иммортализм, эвтаназия, мистериальность, неоспиритуализм, онтогносеология, онтологизация смерти, психоэнергетика, пермутация, сакральность, смерть, танатология, трансцендентное.